

Móra Regina

„TÖBBSZÖR / UGYANAZ:
UGYANANNYISZOR / MÁS”¹

“Several times / the same: just as many times / something different”
(Éva Hózsa: Csáth-vista [and detours])

Hózsa Éva: Csáth-allé (és kitérők). Összegyűjtött tanulmányok, esszék, cikkek egy életmű mozgáslehetőségeiről (1990—2009). Életjel, Szabadka, 2009

Hózsa Éva *Csáth-allé* c. művének mottója lehetne a Tandori Dezső-versrészlet, hiszen a tanulmánykötet a múlt és a jelen olvasatok tárháza.

„[Csáth Géza] kívül áll a kronoszként ismert valós időn, és teljes egészében az időtlen ion-világban helyezkedik el, éppen ezt kerestem”² – mondja Alessio Elia Csáthról készített operája kapcsán. Csáth, aki elektromos töltésű részecskéként cikázik végig korának irodalmán, egyedit, megismételhetlent alkotva, hogy még a mai befogadót is alkotásra, képzeletbeli alkotásra készítse a művei befogadása során.

Ha már – opera és Csáth, zene és irodalom – az intermedialitás színterére merészkedtünk, onnan már egy lépés választ el a fordítás-lehetőségektől. Hiszen mindkettőben „két különböző nyelv(rendszer) egymáshoz való viszonyát taglalják... az eredeti mű és a fordítás között nemcsak térbeli és időbeli távolság adódik, hanem a nyelvek sajátosságaiból fakadó másság is”³. A fordíthatóság és fordíthatatlanság dilemmája merül fel a tanulmánykötet „*Miért mozog?*” (*Fordítás és kultúra – fordíthatatlanság – kultúra és fordítás*) című fejezetében. A szerb és a német fordítások Csáth-beszéde megközelíti az eredeti művek nyelvét és kifejezésmódját. A szerző elismerően szól a fordításkötetekről, a Csáth-művek fordításairól, röviden bepillantást nyújt a fordítási munkálatokba, összeveti a

¹ Tandori Dezső: Egy kövület forgatókönyve. In: Egy talált tárgy megtisztítása.
<http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/TANDORI/tandori00064/tandori00090/tandori00090.html>

² Alessio Elia: Interview for Magyar Televízió about the Opera on Csáth.
In: <http://www.youtube.com/watch?v=tIkAvpYvVQs>

³ Rác Christine: „többször ugyanaz: ugyanannyiszor más” = Kabdebó Lóránt–Kulcsár Szabó Ernő–Kulcsár-Szabó Zoltán–Menyhért Anna szerk. A fordítás és intertextualitás alakzatai. Anonymus, Budapest, 1998. 313–314.

nyelveket, a fordítások közötti eltéréseket, a transzformációs lehetőségeket. Felmerül az „újra-ír”⁴-ás kérdése is, mivel a fordító korának és hagyományainak az eredeti művel való összefonódása, a fordító személyiségének kikerülhetetlen jelenléte és közvetítő részvétele folytán alkotójává válik a Csáth-szövegnek. Sőt, a fordító az előző ismeretében alkothat, „újra-fordít”⁵. Hogy a Csáth-művek szerb és német olvasói olyan esztétikai élményben részesülnek-e, mintha az eredeti Csáth-opust lapozgatnák, nem ad rá egyértelmű választ a szerző, a fordításkritikára bízva ezt a munkát. De azzal, hogy fordítják, hogy újra-fordítják, hogy újra-írják, és hogy az intertextualitás – a szöveg a szövegben, az eredeti a fordításban – révén az elsődlegeshez közeli mű születik; megközelítőleg megtanulnak csáthul, még ha az eredeti alkotás bizonyos „transzformáció”⁶ -n is esett át. Mivel az olvasók többsége az eredeti szöveget nem ismeri, szerbül, illetve németül ismerkedik a Csáth-művekkel, ezért a fordító bizalmasaként elhiszi, az eredetit olvassa, vagyis az Alkotást, nem a fordítást: „nem is a kontrasztív vizsgálat a lényeges, hanem a szöveg egészének hatása”⁷, hogy elsajátíthassák „talán... a sajátos csáthi nyelvet”⁸.

Minden egyes olvasat (Szajbély Mihályé, Brassai Zoltáné, Dér Zoltáné) a befogadói újraalkotása a műnek. A Csáth-allé ezekből az olvasatokból, újraolvasatokból, a kialakult dialógusokból tevődik össze. A „*De nemcsak a mesében van így*” – *Csáthi ouverture* című fejezet a novelláskötetek szervező-elvét, a szerkesztők válogatásának, novella-beválogatásának, és az abból adódó átjárhatóság, többszólamúság, és egy Csáth-kép kialakulásához vezető uta(ka)t rajzolja meg. A szerző üdvözli a Szajbély Mihály szerkesztette Csáth-mesék kiadását. Az eddigi kötetek koncepciója, a kiragadott művek sora, megközelítőleg sem nyújtotta azt a Csáth-képet, teljességet, amit a *Mesék, amelyek rosszul végződnek* olvasata során létrejöhet a befogadóban, amikor is „Csáth a maga sokszínűségében jut el az olvasóközönséghez”⁹.

A tanulmányok címe után feltüntetett adatok, paratextusok irányítják a tanulmánykötet olvasóit/befogadóit, és létrejön a „többször ugyanaz”: ugyanannyiszor más szituáció, mikor az interpretációk interpretációjának az olvasata jön létre. A Csáth-allé él, és aktuálisabb, mint valaha. Ezt az újraolvasatok, a fordítások és a kortárs írók műveiben való csáthi mozgáslehetőségek (a kitérők) is bizonyítják.

A kitérők, a Csáth-útról való letérések nem távolodnak el az íróétől, hanem az olvasó látószögét tágitják Csáthtól és/vagy Brenner Józseftől Kosztolányin

⁴ Józán Ildikó: Műfordítás és intertextualitás = I. h. 140.

⁵ Uo.

⁶ Uo. 134.

⁷ Hózsá Éva: Csáth-művek német nyelven = Uő. Csáth-allé (és kitérők). Életjel, Szabadka, 2009. 106.

⁸ Tudunk-e Csáthul? = I. m. 99.

⁹ Mégis jól végződnek? = I. m. 14.

át a magyar és világirodalom egészéig. A „*Kábitó vonzás*”, *lehúzott álarc, háborús trauma* című tanulmányfejezet a levél, a napló valósága és a fikció kontextusában az „*Irodalmi*” *karácsonyok* témakörét veti fel. Hózsza Éva a karácsonynak, az ünnepnek a motívumát vizsgálja. A megállt az idő, az ismétlődés, a monotonia, de ugyanakkor a másság, a különbözőség jelensége és motívuma is megjelenik e kontextusban, miközben az irodalmi térképen kirajzolódnak Csáth, Pilinszky, Gion és Szathmári háborús karácsonyai, a lelassuló idő Böll és Mészöly ünnepén, a kellemes–kellemetlen, a jó–rossz, a fehér és a fekete ellentétei a karácsony-megközelítésekben. A *Fürdőn* című rész tanulmányai a Tolnai Ottó- és Csáth Géza-szövegekben felmerülő fürdő-motívumot vizsgálják. Felmerül a közös pont: Palics/P. Egy másik „kitérő”-ben Csáth és Szathmári István közös varázskertjébe, a kertbe, amely a Bácskában van, a megálmodottba, a varázsba invitál a szerző. Kitérő Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panaszzai* verskötetének és Danilo Kiš *Korai bánat* című művének összevetése is: összehasonlító szótár a szerző olvasatában. Az átjárhatóság a szövegek között, az intertextualitás lehetőségei érdekes felfedezéseket tárnak fel. A Csáth-művek újrakiadása, a tanulmányok, esszék kiadása, olvasása és a kialakuló párbeszéd elvezet bennünket a zene-irodalom-nyelvtan-művészetek-kritika-tudomány szövevényes alléjára, oda, ahol Csáth is megfordult.

A befejezetlenség, a befejezhetetlenség, az úton levés, az útközben levés, az olvasatok keletkezése, az olvasatok kutatása az, ami életre hívta ezt a tanulmánykötetet. A Csáth-képet a szépirodalmi, a publicisztikai és tudományos jellegű szövegek ismertetése, ismerete, és persze mindennek a más művészetekkel való átfedése teszi majdnem teljessé. Hogy életre is keljen, kell hozzá a „Te, tisztelt Olvasó”.¹⁰

¹⁰ Megyünk, amerre visz. = I. m. 22.